

ADAM HEYDEL
(1893–1941)

Adam Heydel urodził się 6 grudnia 1893 roku w Gardzienicach w Królestwie Kongresowym, w dzisiejszym województwie kieleckim¹. Jego rodzina wywodziła się z Turynii² i należała do patriotycznie nastawionego polskiego ziemiaństwa. Gośćmi w domu Heydlów bywali między innymi Roman Dmowski i Jacek Malczewski, którzy, jak się wydaje, mieli ogromny wpływ na ukształtowanie sposobu myślenia, poglądów politycznych i wrażliwości artystycznej późniejszego uczonego³. W 1910 roku Heydlowie sprzedali Gardzienice i przenieśli się do ponadtysiącektarowego majątku w Brzózce na skraju Puszczy Kozienickiej. W 1906 roku Heydel wstąpił do drugiej klasy Gimnazjum im. Jana III Sobieskiego w Krakowie, które ukończył w roku 1913, otrzymując świadectwo dojrzałości z odznaczeniem⁴, i w tym samym roku rozpoczął praktykę rolną w gospodarstwie Bolesława Wyganowskiego we Franciszkowie. W marcu 1915 roku rodzina z powodu swych niemieckich korzeni i podejrzeń o szpiegostwo została wywieziona do Moskwy, gdzie przebywała do czerwca 1917. Tam Heydel jesienią 1915 roku rozpoczął studia w tzw. Instytucie Handlowym (Komersyjny Instytut) w Moskwie i po ukończeniu drugiego roku kontynuował naukę w Kijowie, na uczelni tego samego typu, gdzie ukończył rok trzeci. W Kijowie pracował w Wydziale Oświaty Centralnego Komitetu Obywatelskiego jako zastępca inspektora szkółek początkowych⁵. W czerwcu 1918 roku wrócił do kraju i jesienią zapisał się na Wydział Prawa Uniwersytetu Jagiellońskiego. Wstąpił do Legii Akademickiej, a od stycznia do maja 1919 roku przebywał na froncie ukraińskim jako żołnierz pociągu pancernego „Smok”. Po powrocie znalazł zatrudnienie w wydziale prasowym, a następnie ekonomicznym Ministerstwa Spraw Zagranicznych, gdzie pracował do grudnia 1920 roku. Przeniósł się z Warszawy do Krakowa i w roku 1922 ukończył studia na Wydziale Prawa Uniwersytetu Jagiellońskiego, uzyskując stopień doktora praw. W maju 1922 roku został uchwałą Senatu akademickiego mianowany starszym asystentem na Wydziale Prawa i Administracji w Katedrze Ekonomii Politycznej u prof. Adama Krzyżanowskiego⁶. W 1924 roku został wykładowcą założonej przez prof. Michała Rostworowskiego Szkoły Nauk Politycznych UJ, z którą związany był przez niemal dziesięć lat. Habilitację uzyskał na podstawie dysertacji pod tytułem *Podstawowe zagadnienia metodologiczne ekonomii*. W kwietniu roku 1925, na mocy uchwały Rady Wydziału Prawa UJ, powierzono mu funkcję zastępcy profesora w katedrze ekonomii i polityki ekonomicznej w pełnym wymiarze obowiązków nauczycielskich⁷. W celach nauko-

¹ Arch. UJ, sygn. S II 619: Akta osobowe Adama Heydla, życiorys.

² Przodek profesora, Jan Rudolf Heydel, przybył do Polski pod koniec XVII w. wraz z wojskami saskimi; Z. Hockuba, *Między ekonomią i sztuką – o życiu i twórczości Adama Heydla* [w:] A. Heydel, *Dzieła zebrane*, t. 1, Warszawa 2012, s. XIV.

³ *Ibidem*, s. XIII–XIV.

⁴ Arch. UJ, sygn. S II 619: Akta osobowe Adama Heydla, życiorys.

⁵ *Ibidem*.

⁶ *Ibidem*, Uchwała Senatu UJ z 20 V 1922 r.

⁷ *Ibidem*, informacja o uchwale Wydziału Prawa UJ przekazana do Senatu UJ z 22 IX 1928 r.

wych wyjeżdżał do Wiednia (1926) oraz Anglii i Stanów Zjednoczonych (1933)⁸. W czerwcu 1929 roku został mianowany profesorem nadzwyczajnym ekonomii i ekonomii politycznej i objął Katedrę Ekonomii i Polityki Społecznej na Wydziale Prawa UJ⁹. Politycznie związany był z Narodową Demokracją i w latach 1930–1931 pełnił funkcję prezesa Klubu Narodowego w Krakowie. We wrześniu roku 1933, decyzją ministra WRiOP Janusza Jędrzejewicza, został przeniesiony w stan spoczynku, a działalność jego katedry zawieszono¹⁰. Wykładał wówczas w Wyższym Studium Handlowym i warszawskiej Szkole Nauk Politycznych¹¹. Był dyrektorem Instytutu Ekonomicznego Polskiej Akademii Umiejętności i redaktorem naczelnym wydawanego w języku polskim i angielskim czasopisma „Studia Ekonomiczne”¹². W roku 1937 został mianowany profesorem zwyczajnym¹³ i ponownie objął obowiązki szefa katedry na UJ, które pełnił do listopada 1939. W tym roku został wybrany na dziekana Wydziału Prawa UJ. Po aresztowaniu podczas Sonderaktion Krakau trafił do obozu koncentracyjnego w Sachsenhausen¹⁴, skąd wyszedł w lutym 1940 roku. Powrócił do rodzinnego majątku, gdzie aresztowano go za kontakty z ruchem oporu. Wraz z bratem Wojciechem trafił do Oświęcimia i tam 14 marca 1941 roku został rozstrzelany¹⁵.

Zbigniew Hockuba ocenia, że Heydel był kontynuatorem myśli ekonomicznej Friedricha von Hayeka i reprezentantem polskiego odłamu ekonomicznej szkoły austriackiej, która przeszła ewolucję i w dwudziestoleciu międzywojennym zyskała nie tylko indywidualny profil teoretyczny, ale także spójność instytucjonalno-organizacyjną, skupiając badaczy wokół osoby mentora Heydla – prof. Adama

⁸ Rezultatem tej podróży był cykl wykładów w Szkole Nauk Politycznych UJ w roku szkolnym 1933/1934 – *Niektóre problemy gospodarcze Stanów Zjednoczonych Ameryki Północnej*.

⁹ Arch. UJ, syg. S II 619: Akta osobowe Adama Heydla, pismo Ministerstwa Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego z informacją o nominacji profesorskiej dla A. Heydla.

¹⁰ Heydel protestował przeciwko utworzeniu obozu w Berezie Kartuskiej, co było powodem szykan ze strony obozu władzy; W. Krzyżanowski, *Polski Słownik Biograficzny*, t. IX/4, Wrocław–Warszawa–Kraków 1961, s. 497.

¹¹ Związki Heydla z warszawską Szkołą Nauk Politycznych (SNP) i jego działalność w tej placówce są przedmiotem szerszych badań autora w ramach pracy monograficznej na temat stołecznych nauk politycznych w dwudziestoleciu międzywojennym. Tutaj należy wspomnieć, że w latach 1936–1939 Heydel wykładał przedmiot „Ekonomia polityczna”, który należał do kanonu zagadnień obowiązkowych na wszystkich czterech wydziałach SNP. Objął on także kierownictwo specjalistycznej placówki pomocniczej afiliowanej przy SNP – Instytutu Nauk Gospodarczych (ING), który dysponował branżową biblioteką i własnymi pomieszczeniami. Głównym celem ING było prowadzenie badań naukowych oraz specjalistyczna pomoc dla studentów i absolwentów SNP przygotowujących prace dyplomowe, magisterskie i doktorskie. Heydel w ramach ING prowadził dla studentów III roku studiów SNP proseminaria, seminaria i konwersatoria z przedmiotu „Ekonomia”; *Roczniki SNP z programami wykładów nr XXII–XXIV z lat 1937/38–1939/40*, Warszawa 1937–1939.

¹² Arch. UJ, syg. S II 619: Akta osobowe Adama Heydla, życiorys.

¹³ *Ibidem*, Pismo dziekana Wydziału Prawa do Rektoratu UJ z 5 X 1937 r.

¹⁴ *Ibidem*, zaświadczenie Rektora UJ z 12 IV 1950 r.

¹⁵ W. Krzyżanowski, *op.cit.*, s. 497.

Krzyżanowskiego i Towarzystwa Ekonomicznego, któremu prezesował¹⁶. Życiowym dziełem Heydla i jedyną książką ściśle naukową była wspomniana rozprawa *Podstawowe zagadnienia metodologiczne ekonomii*. Składa się ona z dwóch części. W pierwszej autor zajmował się przyczynowością w ekonomii, stawiając tezę, że proces wyjaśniania musi być podporządkowany ustaleniu związku przyczynowo-skutkowego badanego zjawiska, które przeciwstawiał związkom funkcjonalnym, służącym głównie opisowi tego zjawiska¹⁷. Część druga zatytułowana *Ocena gospodarcza i działanie gospodarcze* była próbą zdefiniowania ekonomii jako nauki, której podstawową cechą jest działalność gospodarcza – gospodarowanie rozumiane głównie jako metoda i sposób działania, za swą istotę mającego celowość¹⁸.

Heydel był miłośnikiem sztuk pięknych, wielbicielem i znawcą twórczości Jacka Malczewskiego. Postaci artysty, z którym jego życie intensywnie spletało się w dzieciństwie i młodości¹⁹, poświęcił studium monograficzne *Jacek Malczewski. Człowiek i artysta*. Kultura i sztuka były nieprzerwanie obecne w twórczości Heydla, a eseje takie jak choćby *Myśli o kulturze*, *Nowy styl życia*, *Międzynarodowe gusta*, *Tradycja i moda*, *Kultura wiejska* tworzyły zwarty cykl, z którego wyłania się obraz myśliciela o niezwyklej wrażliwości na piękno znajdujące swe odbicie w najdrobniejszym detalu²⁰.

Twórczość pisarska Heydla obejmuje wiele zagadnień, a autor często odnosił się do bieżących wydarzeń i codziennych spraw. Interesowała go walka z inflacją, brak kapitału obiegowego²¹, kurs złotego²², ale także zieleń na krakowskim Rynku Głównym²³.

¹⁶ Z. Hockuba, *op. cit.*, s. XV–XVIII.

¹⁷ *Ibidem*, s. XXI.

¹⁸ A. Heydel, *Ocena gospodarcza i działanie gospodarcze* [w:] *idem, Dzieła zebrane*, t. 1, s. 65–68.

¹⁹ W czasach gimnazjalnych w Krakowie Heydel odwiedzał Malczewskiego w jego nadwiślańskiej willi. Te spotkania, jak pisze Z. Hockuba, „musiały nieść ze sobą duży ładunek emocjonalny. Heydel, wrażliwy na sztukę, poddawał się twórczej i podniosłej atmosferze, jaka otaczała Malczewskiego”; Z. Hockuba, *op. cit.*, s. XIII–XIV. Heydel miał do Malczewskiego niemal nabożny stosunek. Pisząc o jego sztuce, umieszczał go pośród artystów takich jak Leonardo da Vinci czy Rembrandt; A. Heydel, *Jacek Malczewski. Człowiek i artysta*, Kraków 1933, s. 173, 183.

²⁰ Wielką wagę przywiązywał Heydel do przedmiotów codziennego użytku. W eseju *Nowy styl życia* na przykładzie aparatu telefonicznego, huculskiej miseczki, książki i wschodniego kilimu snuł opowieść o światach, które można odczytać z tych przedmiotów, tworząc jednocześnie wielowątkowy socjologizujący obraz przenikania się kultury i sztuki, doktryn politycznych i ekonomii; A. Heydel, *Nowy styl życia* [w:] *idem, Dzieła zebrane*, t. 2, Warszawa 2012, s. 516–540. Heydel akcentował także wagę pojęcia dobrego smaku, które rozumiał jako zdolność wyczuwania istotnych, nieprzemijających wartości w każdym wytworze kultury. Miało ono również ogromne znaczenie w ekonomii, np. przy ocenie wartości dzieła sztuki; A. Heydel, *Myśli o kulturze*, Kraków 1936.

²¹ Jako najkorzystniejszy sposób dopływu kapitału obrotowego do obiegu gospodarczego proponował Heydel podjęcie prób uzyskania kapitału angielskiego, który – jego zdaniem – był najtańszy, a pożyczki możliwe do uzyskania; A. Heydel, *Brak kapitału obiegowego*, „Czas” 1924, nr 105.

²² Heydel opowiadał się za wspieraniem eksportu poprzez utrzymywanie stabilnego kursu złotego, bez dążenia do jego podwyższania; A. Heydel, *Wysoki czy niski kurs złotego?*, „Czas” 1925, nr 216.

W centrum jego zainteresowań było państwo; poszukiwał najlepszych rozwiązań ekonomicznych dla budowy sprawiedliwego ładu społecznego. Domagał się naprawy finansów publicznych²⁴ i często krytykował działania administracji²⁵. Nie unikał ocen zdecydowanych – etatyzm określał jako „system nadmiernego wtrącania się władzy w życie gospodarcze w drodze przymusu”²⁶. Rozwiązanie widział w konsekwentnym powszechnym podnoszeniu poziomu zamożności społecznej. Odwoływał się do Adama Smitha, podkreślając wagę etyki w teorii dobrobytu i twierdząc, że „wzbogacenie – to mniej oszustw, mniej wyzysku i mniej zawiści”²⁷. Piszac o cyklach w gospodarce, potrafił w dowcipny sposób sięgać zarówno do freudowskiej psychoanalizy, jak i do motywów biblijnych²⁸. Joanna Rosicka trafnie wskazuje intencje Heydla prezentowane w rozprawie *Kapitalizm i socjalizm wobec etyki*, w której zawarł myśl, że zło ekonomiczne, bieda i rozwarstwienie społeczne będące wynikiem kapitalizmu nie mogą być naprawione dzięki egalitaryzmowi socjalistycznych rozwiązań, a tylko poprzez rozumne i etyczne działania państwowe powodujące wzrost gospodarczy i sprzyjające bogaceniu się społeczeństwa²⁹. Heydel był zwolennikiem progresji podatkowej i uważał, że „ciężar zagrażającego kryzysu powinny wziąć na swoje barki warstwy posiadające”³⁰.

Wśród głównych przedstawicieli ekonomicznej szkoły krakowskiej, którzy mieli wpływ na kształtowanie Heydla jako uczonego, obok jego mistrza Adama Krzyżanowskiego Z. Hockuba wymienia Włodzimierza Czerkawskiego³¹. Obaj uczeni współtworzyli również krakowskie nauki polityczne. Czerkawski był jednym z ojców założycieli i do śmierci (1913) jednym z najbardziej aktywnych wykładowców działającej w latach 1911–1914 Polskiej Szkoły Nauk Politycznych (PSNP)³². Podobną rolę odegrał w odrodzonej Polsce Adam Heydel. W Szkole

²³ To, że można aktywność społeczną skupiać na takich sprawach jak estetyka i wygląd krakowskiego Rynku Głównego, uważał Heydel za objaw normalności i stabilizacji w czasach pokoju; A. Heydel, *Drzewa na Rynku krakowskim*, „Czas” 1928, nr 87.

²⁴ Heydel widział możliwość naprawy finansów państwowych poprzez odpowiednie oszczędności, racjonalizację gospodarowania mieniem państwowym oraz podniesienie podatków i zastosowanie zasady progresji w tej dziedzinie; A. Heydel, *Program naprawy skarbu*, „Czas” (dodatek ekonomiczny) 1923, nr 17.

²⁵ Uważał, że państwo nie tworzy przejrzystych reguł pozwalających na eksport drewna, co prowadzi do zamierania całego sektora gospodarki; A. Heydel, *Eksport drzewa*, „Czas” 1921, nr 94.

²⁶ A. Heydel, *Stronnicy inflacji*, „Czas” 1923, nr 244.

²⁷ A. Heydel, *Dążności etatystyczne w Polsce* [w:] *idem, Dzieła zebrane*, t. 2, s. 156–169.

²⁸ A. Heydel, *Siedem krów tłustych i siedem krów chudych*, „Głos Narodu” 1931, nr 92.

²⁹ J. Rosicka, *Adam Heydel 1893–1941* [w:] *Uniwersytet Jagielloński. Złota Księga Wydziału Prawa*, red. J. Stelmach, W. Uruszczak, Kraków 2000, s. 329–335.

³⁰ A. Heydel, *Stronnicy inflacji*.

³¹ Z. Hockuba, *op. cit.*, s. XVI, XVIII.

³² Polska Szkoła Nauk Politycznych (PSNP, 1911–1914) była prywatną instytucją oświatową założoną przez grupę profesorów Uniwersytetu Jagiellońskiego, w której kluczową rolę odgrywał dyrektor tej instytucji, prof. Michał Rostworowski. Jeśli za miarę zaangażowania w dzia-

Nauk Politycznych Uniwersytetu Jagiellońskiego (SNP UJ) problematykę ekonomiczną wykladał z przerwami przez dziesięć lat. Początkowo zajmował się stosunkami społecznymi w Rosji sowieckiej (lata 1924/1925 i 1926/1927)³³. W roku akademickim 1928/1929 prowadził cykl wykładów pt. *Zagadnienia gospodarcze polskie i światowe*, rok później *Życie gospodarcze Polski*, a w kolejnym roku *Rosja pod względem gospodarczym*³⁴. W roku 1933 wyjechał w celach badawczych do Anglii i Stanów Zjednoczonych³⁵. Efektem tej podróży były zaproponowane szkole wykłady – w roku 1933/1934 *Niektóre problemy gospodarcze Stanów Zjednoczonych Ameryki Północnej* oraz dwa lata później *Polityka ekonomiczna w czasach kryzysu*³⁶. W przedostatnim roku działalności szkoły przedstawiał także *Życie gospodarcze Polski w ciągu lat 1918–1936*³⁷.

Czytając zachowane skrypty do przedmiotów wykładanych w Szkole Nauk Politycznych, widzimy obraz uczonego potrafiącego nie tylko prezentować studentom w interesujący sposób zawiłą materię zjawisk ekonomicznych, ale również przybliżyć będące niejako *in statu nascendi* sowieckie państwo. Heydel jako wykładowca szkoły był analitykiem chętnie sięgającym w opisie zjawisk do metodologii zbliżonej do nauk ścisłych, a równocześnie można w nim dostrzec badacza politologa, wykorzystującego w opisie zjawisk politycznych podejście historyczne, kulturoznawcze i prawnicze, korzystającego z osiągnięć ówczesnej socjologii czy psychologii społecznej³⁸. Jego działalność dydaktyczna w SNP UJ w latach 1924–1934 pozwala na wyróżnienie dwóch cykli tematycznych, które charakteryzują się także odmiennym ujęciem badawczym i stosowaną metodologią.

Pierwszy skupiony był wokół problematyki gospodarczej w wymiarze krajowym i ogólnoswiatowym i tu profesor często odwoływał się do szczegółowej wiedzy, teorii ekonomicznych i statystyki. Drugi to wykłady poświęcone Rosji sowieckiej, w których aspekt ekonomiczny analizy tego państwa stanowił oś wy-

łałość szkoły uznać liczbę przeprowadzonych wykładów, to PSNP była niewątpliwie szkołą Włodzimierza Czerkawskiego. Przeprowadził on osiem cykli wykładowych o tematyce ekonomicznej, w tym m.in.: *Główne zagadnienia polityki ekonomicznej ze szczególnym uwzględnieniem stosunków polskich*, *Politykę społeczną i Statystykę ziem polskich*. W 1913 r. rozpoczął cztery kolejne, które przerwała jego śmierć 18 grudnia 1913 r. Arch. UJ syg. PNSP 3: Wykłady; programy i konspekty wykładów, korespondencja z wykładowcami; materiały z lat 1911–1915.

³³ Arch. UJ syg. SNP 9: Organizacja wykładów SNP UJ: programy wykładów i korespondencja z wykładowcami z lat 1921–1949.

³⁴ *Ibidem*.

³⁵ W. Krzyżanowski, *op. cit.*, s. 75.

³⁶ Arch. UJ syg. SNP 9: Organizacja wykładów SNP UJ: programy wykładów i korespondencja z wykładowcami z lat 1921–1949.

³⁷ *Ibidem*.

³⁸ Ten rys osobowości Adama Heydla był źródłem inspiracji dla Zbigniewa Hockuby, który pisał: „Zafascynował mnie renesansowy wymiar tego człowieka: wszechstronne uzdolnienia, szerokie zainteresowania daleko wykraczające poza ekonomię, obejmujące filozofię, politykę i sztukę”; Z. Hockuba, *op. cit.*, s. XII.

wodów uczonego, występującego jednak przede wszystkim w roli badacza zjawisk politycznych.

Adam Heydel w wykładach szkolnych posługiwał się nowoczesnym sposobem ujmowania zjawisk ekonomicznych. Unikał zbędnej kazuistyki i potrafił, chcąc wyjaśniać złożone zagadnienia ekonomiczne, z rozmachem sięgać po koncepcje teoretyczne. Tłumaczył studentom SNP UJ na przykład politykę ekonomiczną w czasie kryzysu poprzez odwołanie się do koncepcji falowania koniunktury gospodarczej i zjawiska cykliczności procesów ekonomicznych³⁹. Przytaczał poglądy Irvinga Fishera i Friedricha von Hayeka, według których można zapobiegać kryzysom poprzez odpowiednią politykę pieniężną. Budował również swoją własną koncepcję nawiązującą do teorii monetarnych. Pokazywał procesy inflacyjne i deflację jako etapy rozwoju kryzysu, a także stosunek, jaki zachodzi pomiędzy przyrostem produkcji a kryzysami. Zastanawiał się nad wyjątkowością kryzysu z przełomu lat dwudziestych i trzydziestych i zadawał pytanie, dlaczego kryzys ten uważany jest za zasadniczy zwrot w gospodarce światowej. Twierdził, że jest to etap koniunkturalnego cyklu ekonomicznego, zwyczajne zjawisko gospodarcze, które formę zaostrzoną przybrało z powodu wydarzeń wojennych⁴⁰.

Podzielił gospodarkę światową – w zależności od panujących warunków produkcji – na dwa obszary. Pierwszy obejmował tak zwane stare kraje, w których nastąpiła dysproporcja pomiędzy zapasami surowców a pracą i kapitałem. Do drugiego obszaru zaliczył kraje dysponujące bogactwem surowców naturalnych, o niewykształconym systemie przemysłowym i gospodarczym, niedysponujące kapitałem⁴¹. Właśnie z procesami specjalizacji gospodarki w ramach tych dwóch obszarów – surowcowego i kapitałowego – wiązał rozwój handlu międzynarodowego. Zarysowywał nowoczesnie brzmiącą koncepcję globalizacji handlu światowego i przepływu towarów, a ilustrował to przykładem ujednolicania się cen produktów. Pokazywał, jak działają centra, w których dokonuje się globalna stabilizacja cen danego produktu. Proponował, by spojrzeć na przepływy kapitału i siły roboczej przez pryzmat procesów ekonomicznych, odrzucając państwa jako głównych uczestników i podmioty obrotu międzynarodowego.

Wykłady Heydla w SNP UJ w ramach przedmiotu „Życie gospodarcze Polski”, na podstawie których powstał skrypt *Położenie gospodarcze Polski*, miały charakter raportu i studium porównawczego na temat gospodarki polskiej na tle wielkoprzemysłowych gospodarek kapitalizmu zachodniego. Heydel pokazywał w nich za pomocą danych statystycznych charakter polskiej gospodarki, jej rolę i miejsce we współczesnym świecie. Wyjaśniał podstawowe różnice strukturalne odróżniające Polskę od świata zachodniego. Mówił, że w Polsce nie wykształciła się silna warstwa mieszczańska, będąca motorem napędowym gospodarki, a za charakte-

³⁹ A. Heydel, *Polityka ekonomiczna w czasie kryzysu*, Kraków 1936, s. 1–2.

⁴⁰ *Ibidem*, s. 5 i nast.

⁴¹ A. Heydel, *Stosunki gospodarcze w Polsce i za granicą*, Kraków 1929, s. 1–2.

rystyczny typ Polaka uznawał ziemianina lub zubożałego inteligenta, podczas gdy typem właściwym dla wielkoprzemysłowej cywilizacji zachodnioeuropejskiej był przedsiębiorca. Porównywał udział procentowy ludności pracującej w rolnictwie w różnych krajach i wiązał to ze stopniem rozwoju gospodarczego. Uważał, że wobec tak rozczłonkowanej struktury rolnictwa nakłady, które są konieczne, by jakakolwiek reforma rolna miała szanse powodzenia, przekraczają możliwości finansowe państwa polskiego, i konkludował, iż pod względem realnego bogactwa wyrażanego dochodem Polska jest jednym z najuboższych krajów w Europie⁴².

Plany i programy rozwoju gospodarczego Polski, związane z realizacją wspólnie z Niemcami tak zwanego programu agrarnego lub budowy przemysłu pod kątem zamówień rynku rosyjskiego, były w jego ocenie politycznie nierealne. W tej sytuacji za alternatywne dla polskiej gospodarki uznał powiązanie jej z Węgrami, Rumunią i państwami bałkańskimi o podobnej do polskiej strukturze przemysłowo-agrarnej⁴³.

Wykład Heydla *Problemy gospodarcze Stanów Zjednoczonych Ameryki Północnej*, na podstawie którego powstał skrypt szkolny *Stosunki społeczne i gospodarcze w Stanach Zjednoczonych*, był próbą opisanego tego kraju za pomocą liczb. Wykładowca w drobiazgowy sposób prezentował sytuację ludnościową, potencjał gospodarczy, eksport, import, a w ocenie bogactwa USA sięgał również po tak barwne przykłady, jak liczba par butów, które kupuje rocznie nowojorska biurolistka⁴⁴. Był zwolennikiem restrykcyjnych posunięć prezydenta Roosevelta w polityce gospodarczej, takich jak obniżenie świadczeń inwalidom wojskowym, pensji urzędnikom czy obłożenia podatkiem sprzedaży piwa. Równocześnie niepokoiło go odejście od parytetu złota⁴⁵.

Adam Heydel próbował przybliżyć studentom SNP UJ genezę stosunków społeczno-ekonomicznych Rosji sowieckiej. Wykład został podzielony na dwie części, których punktem granicznym było zdobycie władzy przez Lenina. Pierwsza część dotyczyła przemian społeczno-ustrojowych prowadzących do powstania nowego porządku, w tym szczególnie rewolucji październikowej, druga była próbą scharakteryzowania tworu państwowego, jakim był Związek Radziecki.

Okres poprzedzający rewolucję październikową określał Heydel jako przejściowy, w którym dominowały „momenty polityczne”⁴⁶, później zaś należało jego

⁴² A. Heydel, *Położenie gospodarcze Polski – wykłady prof. dr. A. Heydla zebrał J. Libicki*, Kraków 1930, s. 1.

⁴³ *Ibidem*, s. 15–19.

⁴⁴ A. Heydel, *Stosunki społeczne i gospodarcze w Stanach Zjednoczonych* [w:] *idem, Dzieła zebrane*, t. 1, s. 304–353.

⁴⁵ *Ibidem*, s. 350–351.

⁴⁶ Wskazywał te „momenty polityczne”, analizując przebieg wydarzeń z lat 1906–1917, historię rządów i stronnictw politycznych w parlamencie oraz cały złożony proces politycznych działań i jego doktrynalne podłoże. Samą rewolucję określał, rozwijając tezę Stanisława Grabskiego, według którego jest ona zjawiskiem patologicznym i wybucha wtedy, gdy centrum władzy jest w rozkładzie. Cały jego wywód służył głównie pokazaniu procesu walki o władzę i jej

zdaniem skierować uwagę przede wszystkim na „momenty ekonomiczne”⁴⁷. Ten dychotomiczny stosunek do omawianej materii jest najbardziej charakterystyczną cechą wykładu Heydla o Rosji sowieckiej. Zachodzące wówczas procesy ekonomiczne nie dawały według niego podstaw do przewidywania mających nadejść gwałtownych napięć społecznych i wbrew aksjomatom materializmu dialektycznego nie prowadziły wprost do rewolucji. Omawiał sytuację z czasów tuż przed rewolucją, jak choćby spowodowane inflacją ożywienie gospodarcze czy deficyt budżetowy w rozsądnych granicach⁴⁸.

Gospodarkę porewolucyjną z czasów sprzed NEP-u (*nowaja ekonomическая политика*) oceniał jako okres syndykalizmu, argumentując, że nie sposób mówić o jakiejś spójnej, wielkiej i jednolitej gospodarce, którą można by określić mianem kolektywizmu państwowego. Uznawał, że nacjonalizacja i przebudowa systemu zaczęły się około roku 1918, choć objęły wówczas zaledwie dziesięć procent zakładów przemysłowych. Podawał dane statystyczne obrazujące uwiąd i zapaść przemysłową Rosji, której gospodarka w roku 1918 wypracowywała zaledwie dwa procent produkcji przedwojennej⁴⁹.

Dostrzegał, że celem Lenina było zjednanie chłopstwa, i barwnie opisywał okres odprężenia (*pieriedyszki*) z pierwszej połowy 1921 roku oraz zwrot Lenina w stronę wolności gospodarczej⁵⁰. Przytaczał dane z roku 1922, gdy udział prywatnej inicjatywy w gospodarce sowieckiej szacowano na 40 procent. Politykę tego okresu definiował jako kapitalizm państwowy. Przyglądając się ewolucji partii bolszewickiej, zaznaczał, że to właśnie NEP powodował ostry wewnętrzny konflikt i wzbudzał wątpliwości dotyczące doktryny materializmu dziejowego czy poszerzenia zakresu wolności indywidualnej⁵¹.

Kolejnym istotnym „momentem ekonomicznym” było dla Heydla wprowadzanie przez komunistów od roku 1928 gospodarki centralnie planowanej. Gdy o tym mówił, nie były jeszcze znane skutki tej polityki⁵², Heydel rozważał więc stronę teoretyczną takiego budowania gospodarki i stwierdzał, że jest to koncep-

zawłaszczania przez bolszewików. Analizował ich hasła i propagandę, a także metody zdobywania poparcia, poczynawszy od budowania alternatywnego systemu władzy w postaci różnego rodzaju komitetów i rad, a skończywszy na wszczynaniu walk ulicznych i działań zbrojnych. Nazywał ten etap okresem przesuwania się władzy na lewo. Rozumiał go jako proces polityczny wiodący od haseł reformy społecznej, zwycięstwa w wojnie i zmiany monarchii absolutnej w konstytucyjną do koncepcji republiki, w której reformy są zastępowane żądaniami rewolucyjnymi, na przykład zamiast reformy agrarnej postuluje się konfiskatę ziem. Oceniał, że rezultatem takich działań było przekształcenie struktur państwa i społeczeństwa w niemal hordę.

⁴⁷ A. Heydel, *Stosunki społeczne i gospodarcze Rosji współczesnej*, Kraków 1931, s. 43.

⁴⁸ *Ibidem*, s. 23.

⁴⁹ *Ibidem*, s. 44–45.

⁵⁰ *Ibidem*, s. 46–47.

⁵¹ *Ibidem*, s. 49–61.

⁵² Ostatni wykład poświęcony problematyce sowieckiej wygłosił Heydel w roku akademickim 1930/1931.

cja wadliwa oraz wskazywał jej braki. Przedstawiał argument, że koniunktury gospodarczej nie da się przewidzieć w dłuższym okresie, i ilustrował to przykładami z lat wcześniejszych, kiedy przewidywano, iż ceny płodów rolnych będą niskie, a gdy zbiory okazywały się mizerne, chłopci nie chcieli ich sprzedawać po cenach ustalonych przez państwo. Myśl gospodarczą sowieckich planistów, opartą na założeniu, że wystarczy postawić jasne wytyczne, by zrealizować to, co chce się osiągnąć, nazywał myśleniem teologicznym. Wprowadzenie gospodarki centralnie sterowanej oceniał jako krok zmierzający w stronę powszechnej industrializacji i socjalizacji, rozumianej przez niego jako ostateczne wywłaszczenia kapitału prywatnego. Omawiał także akcję „rozkułaczania” chłopstwa, zmierzającą w jego ocenie do tego samego celu⁵³.

Konkluzje Heydla na temat gospodarki sowieckiej z czasów współczesnych jego wykładom w SNP, oceniane z dzisiejszej perspektywy, brzmią wizjonersko i proroczo. Uważał on, że ustrój skrajnie etatystyczny, który panował jego zdaniem w Związku Radzieckim, oparty na przymusie w zakresie produkcji, płacy i pracy, to system, który dotychczas wszędzie zawodził i nie ma powodów, by akurat w Rosji miał okazać się efektywny. Przytaczał tu prognozy analityków zachodnioeuropejskich, twierdzących, że ZSRR można udzielać kredytów tylko na krótkie terminy – do osiemnastu miesięcy, gdyż dłuższe są zbyt ryzykowne. Te rozważania ekonomiczne niosły w sobie również prognozę polityczną. Metoda oceny Związku Radzieckiego przez pryzmat ekonomii i teorii „momentów ekonomicznych” wiodła do wniosków, że kapitalizm jest ustrojem bardziej racjonalnym i elastycznym i w przyszłości wykaże większą odporność na ewentualne wstrząsy polityczne. Heydel przewidywał, że siła procesów gospodarczych jest w historii dominująca i Rosja w dłuższej perspektywie wróci do kapitalizmu⁵⁴.

Twórca SNP UJ, prof. Michał Rostworowski, jako jeden z trzech głównych bloków tematycznych, na których opierał się program nauk politycznych, wyróżniał – obok problematyki międzynarodowej i ustrojoznawczej – zagadnienia ekonomiczne⁵⁵. Te w znacznej mierze ukształtował właśnie Heydel. Dzięki niemu ta dziedzina wiedzy w krakowskiej Szkole Nauk Politycznych ewoluowała od nauki praktycznej – pełnej informacji przydatnych w pracy urzędniczej – w kierunku syntetycznych ujęć i dogłębnych analiz gospodarki polskiej i światowej. Odwołując się do bliskiej jego sercu dziedziny, można stwierdzić, że Adam Heydel nadał ekonomii, mającej dotychczas wymiar rzemiosła, rangę sztuki.

⁵³ A. Heydel, *Stosunki społeczne...*, s. 64–66.

⁵⁴ *Ibidem*, s. 68.

⁵⁵ Arch. UJ sygn. SNP 2: Organizacja Szkoły w latach 1920–1949, wznowienie działalności 1920–1922, Memoriał dyrekcji Szkoły Nauk Politycznych w Krakowie do dziekana Wydziału Prawa z 24 VI 1933 r.

BIBLIOGRAFIA

- Archiwum Uniwersytetu Jagiellońskiego, sygnatury:
S II 619 – Akta osobowe Adama Heydla.
SNP 2: Organizacja Szkoły w latach 1920–1949.
SNP 9: Organizacja wykładów SNP UJ.
PNSP 3: Wykłady; programy i konspekty wykładów, korespondencja z wykładowcami.
Heydel A., *Brak kapitału obiegowego*, „Czas” 1924, nr 105.
Heydel A., *Drzewa na Rynku krakowskim*, „Czas” 1928, nr 87.
Heydel A., *Dziela zebrane*, t. 1–2, Warszawa 2012.
Heydel A., *Eksport drzewa*, „Czas” 1921, nr 94.
Heydel A., *Jacek Malczewski. Człowiek i artysta*, Kraków 1933.
Heydel A., *Kapitalizm i socjalizm wobec etyki*, Kraków 1927.
Heydel A., *Liberalizm i etatyzm. Wybór pism*, Kraków 2012.
Heydel A., *Myśli o kulturze*, Kraków 1936.
Heydel A., *Podstawowe wiadomości z ekonomii społecznej*, Kraków 1935.
Heydel A., *Polityka ekonomiczna w czasie kryzysu*, Kraków 1936.
Heydel A., *Położenie gospodarcze Polski – wykłady prof. dr. A. Heydla zebrali J. Libicki, Kraków 1930.*
Heydel A., *Program naprawy skarbu*, „Czas” (dodatek ekonomiczny) 1923, nr 17.
Heydel A., *Siedem krów tłustych i siedem krów chudych*, „Głos Narodu” 1931, nr 92.
Heydel A., *Stosunek państwa do przedsiębiorstwa prywatnego*, Kraków 1932.
Heydel A., *Stosunki gospodarcze w Polsce i za granicą*, Kraków 1929.
Heydel A., *Stosunki społeczne i gospodarcze Rosji współczesnej*, Kraków 1931.
Heydel A., *Stronnicy inflacji*, „Czas” 1923, nr 244.
Heydel A., *Teoria ekonomii*, Kraków 1947.
Heydel A., *Wysoki czy niski kurs złotego?*, „Czas” 1925, nr 216.
Hockuba Z., *Między ekonomią i sztuką – o życiu i twórczości Adama Heydla* [w:] Heydel A., *Dziela zebrane*, t. 1, Warszawa 2012.
Krzyżanowski W., *Polski Słownik Biograficzny*, t. IX/4, Wrocław–Warszawa–Kraków 1961.
Roczniki SNP z programami wykładów nr XXII–XXIV z lat 1937/38–1939/40, Warszawa 1937–1939.
Rosicka J., *Adam Heydel (1893–1941)* [w:] *Uniwersytet Jagielloński. Złota Księga Wydziału Prawa*, red. J. Stelmach, W. Uruszczak, Kraków 2000.
Włodarski B., *Szkoła Nauk Politycznych Uniwersytetu Jagiellońskiego 1920–1949*, Kraków 2015.